

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2. แนวคิดเรื่องความร่วมมือ
3. แนวคิดเรื่องการจัดการท่องเที่ยวชุมชน
4. แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1. แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยว หมายถึง การที่คนเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ และตลอดระยะเวลาเหล่านั้น ได้มีกิจกรรมที่นำไปสู่การพักผ่อนหรือบันเทิง เช่น การไปเที่ยวชมสถานที่หรือทัศนียภาพสวยงาม เดินช้อปปิ้งของ เป็นต้น การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ระยะเวลาในการท่องเที่ยว ประเภทของการคมนาคม จำนวนสมาชิกหรือค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น (กฤตภัทร ธิปาบุตร, 2550)

วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน, วัฒนธรรมในทางวิชาการ หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ตรงกับภาษาอังกฤษคำว่า (The way of life) ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใจอยู่ในหมู่พวกของตน วัฒนธรรมแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่มนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสุขทางกาย อันได้แก่ ยวดยานพาหนะ ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องป้องกันตัวให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวง
2. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ เพื่อให้เกิดปัญญาและมีจิตใจที่งดงาม อันได้แก่ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม คติธรรม ตลอดจนศิลปะ วรรณคดี และระเบียบแบบแผนของขนบธรรมเนียมประเพณี (www.tat.or.th)

ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในทางอุตสาหกรรมท่องเที่ยววันนี้เราได้แบ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวออกเป็น 3 ประเภท ด้วยกันคือ (พงศธร เกษสำลี, 2537: 5-7) ใน จุลสารการท่องเที่ยว เรื่อง การท่องเที่ยวกับวัฒนธรรม ไว้ดังนี้

1. ประเภทธรรมชาติ
2. ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา
3. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม

ซึ่งนอกจากทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทแรกแล้ว ทรัพยากรประเภทที่เหลือก็ล้วนจัดอยู่ในหมวดของ “วัฒนธรรม” ทั้งสิ้น ทรัพยากรประเภทที่ 2 นั้นมีลักษณะเป็นรูปธรรมซึ่งมองเห็นได้ชัดเจน ส่วนทรัพยากรประเภทที่ 3 นั้นมีลักษณะเป็นกึ่งนามธรรมจะเห็นและเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น ถ้าคนภายนอกได้สัมผัสและเข้าใจร่วมในกิจกรรมนั้นๆ พร้อมทั้งมีการนำเสนอรูปแบบที่ถูกต้องเหมาะสมและดึงดูดใจ

การใช้ประโยชน์ของวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว นั้น เราใช้ในด้านของความหลากหลาย ซึ่งในทางวิชาการยังสามารถแบ่งแยกวัฒนธรรม (Culture) ออกได้เป็นหลายประเภท อาทิ วัฒนธรรมหลวง หรือวัฒนธรรมกลาง (Central Culture) วัฒนธรรมประจำภูมิภาค (Regional Culture) หรือวัฒนธรรมหลักประจำถิ่น (Regional Sub-Culture) เป็นต้น ความหลากหลายเหล่านี้ทำให้เกิดความตื่นตาตื่นใจ แปลกและหลีกพ้นจากความจำเจที่ตนประสบอยู่ในชีวิตประจำวันอันเป็นวัตถุประสงค์หลักอย่างหนึ่งของนักท่องเที่ยว ส่วนประโยชน์จะได้รับก็ซึ่งเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับ การสื่อความหมายและการรับรู้ระหว่างเจ้าของวัฒนธรรมกับ ผู้มาเยือนว่าทำได้มากน้อยเพียงใด

กล่าวโดยสรุปแล้ว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงหมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่มุ่งเรียนรู้จากวัฒนธรรมอื่นๆ เพื่อให้เกิดโลกทัศน์ใหม่ๆ ที่กว้างไกล จากการมีประสบการณ์ในแหล่งวัฒนธรรมที่คงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (<http://th.wikipedia.org/wiki/>) การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งๆ ที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองซึ่งมีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งไปยังแหล่งสถานที่ในชุมชนชนบทที่ชาวบ้านและชาวเขายังคงดำเนินชีวิตรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่เด่นชัด ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตจะเน้นที่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ข้อมูล ข่าวสาร ที่เป็นข้อเท็จจริงและเน้นกิจกรรมที่ให้ความสนุกสนานและเอื้อประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว ชาวบ้านและต่อชุมชนท้องถิ่น สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมในปัจจุบัน ได้แก่ การเยี่ยมชมตามบ้าน ชมการทอผ้าและงานฝีมือ การแสดงศิลปวัฒนธรรม งานประเพณี พิธีกรรม เทศกาลและร่วมทำงานกับชาวบ้านในบางกิจกรรม เช่น การทำสวนผลไม้ การปฏิบัติสมาธิในวันพระ ทำความสะอาดวัดและเรียนรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนการท่องเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณสถานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นต้น (กฤตภัทร ฉาปาบุตร, 2550)

2. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528) ขยายความหมายของการมีส่วนร่วมว่า ต้องครอบคลุมในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ครอบคลุมถึงการสร้างโอกาสที่เอื้อหรือเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคน และสังคมได้ร่วมกิจกรรมนำไปสู่การพัฒนา และทำให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเท่าเทียมกัน
2. การมีส่วนร่วมของประชาชน สะท้อนการ ไปเกี่ยวข้องด้วยความสมัครใจเป็นประชาธิปไตยในการตัดสินใจเพื่อกำหนดนโยบาย การวางแผนและดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการแบ่งสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนา การพิจารณาในมิติดังกล่าว การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นการเชื่อมระหว่างส่วนที่ประชาชนลงทุน (แรงงานและทรัพยากร) เพื่อการพัฒนา กับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุน
3. ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน อาจแตกต่างกันไปตามสภาพโครงสร้างการบริหาร นโยบายและลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดการพัฒนาที่มุ่งประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุน

จารีรัตน์ ปรกแก้ว (2540) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมกันคิด พินิจพิจารณาในการคิดตัดสินใจปฏิบัติ และรับผิดชอบในเรื่องที่มีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จได้นั้นต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและสามารถนำไปสู่การช่วยเหลือตัวเองได้ ซึ่งได้แก่ ทำโดยประชาชนเอง ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นก็เป็นของประชาชน และยิ่งไปกว่านั้นคือประชาชนดำเนินการพัฒนาได้ด้วยตัวเองของเขาเอง

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีลักษณะอย่างไร และทำไมจึงจะสามารถช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาที่ยุ่งยากสลับซับซ้อนและหลากหลายได้

ลักษณะที่สำคัญประการแรกของกระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน คือ กระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของคนแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน และแม้ว่าสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชนอาจจะไม่ตระหนัก แต่แท้จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่ก็ยังมีหลายเรื่องที่เขาอาจเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม ยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุด และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน เขาย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุด เกี่ยวกับปัญหาของตนเอง และชุมชนได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่างๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มยังเป็นกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณสมบัติที่พึงประสงค์หลายประการ อาทิ

- การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และยอมรับมติที่ประชุม อันเป็นพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง

- การผ่อนปรน รู้จักประนีประนอมต่อกันและกันในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ โดยสันติวิธี ซึ่งรวมถึงการรู้จักให้อภัย มีเมตตา และช่วยเหลือกันและกันด้วย ความมีวินัยและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ในการร่วมให้ข้อคิดเห็น และร่วมดำเนินงานตามที่กลุ่มตกลงกัน

- ความสามัคคี รู้จักทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ เน้นความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน

ลักษณะที่สำคัญประการที่สอง ของกระบวนการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน คือ การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้ แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้ในกลุ่มแล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่ม เพื่อหาทางแก้ต่อไป กระบวนการคิด-ทำ-ทบทวนวิเคราะห์-ทำ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน นพ.ประเวศ วะสี เรียกกระบวนการนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interactive Learning Through Action)

ประการที่สาม คือ การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (Problem-Oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงการยกระดับสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถคิดค้นและหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น นอกจากนี้การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง ยังมีความหมายในอีกนัยหนึ่ง คือ การเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากของใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้จักอยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนเกี่ยวกับเรื่องนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องที่ไกลตัวหรือไม่รู้จัก

ประการที่สี่ ของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คือ การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายมักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือ กลุ่มคนที่เข้ามาร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงานโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง รองศาสตราจารย์ประเกอบ ระกิติ (2523) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การ

รวมกลุ่มบุคคล ก็เพื่อให้บรรลุดัตถุประสงค์ของกลุ่ม ซึ่งมีการปฏิบัติต่อกันทางสังคม (Social Interaction) มีความผูกพันต่อกัน (Sentiment) และมีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง (Relationship)

3. แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism – CBT)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค) (ม.ป.ป) ได้ระบุว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) เป็นการจัดการการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีรวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชน มาเป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน พร้อมกันนี้มีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถ และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการมาตั้งแต่คิดวางแผนดำเนินการ การตัดสินใจ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ การประเมินโครงการ และการรับผลประโยชน์ โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ชุมชนแต่ละแห่งล้วนมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ชุมชนนั้นมีอยู่ บางชุมชนมีทรัพยากรการท่องเที่ยวธรรมชาติ ได้แก่ น้ำตก ป่าเขา รวมทั้งสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่หลากหลายชนิด บางชุมชนมีความโดดเด่นในด้านสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีร่องรอยวรรณคดีที่ปรากฏให้เห็น ขณะที่ชุมชนมีข้อเด่นด้านอัตลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลาย กลุ่มชาติพันธุ์มีวิถีความเป็นอยู่และวิถีการผลิตที่เอื้อต่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว สามารถนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยตรง นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ มาใช้เป็นฐานในการจัดการท่องเที่ยวภายใต้กรอบแนวคิดการจัดการอย่างยั่งยืน และมีการผสมผสานการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาด้านสังคม และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติในพื้นที่ เป็นรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การจัดการในรูปแบบดังกล่าว นอกจากจะให้ความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในท้องถิ่นแล้ว ยังช่วยให้มีการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร นำทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่มาใช้อย่างเหมาะสมกับพื้นที่ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในทางตรงและทางอ้อม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เหนืออื่นใด การดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวโดยอาศัยฐานทรัพยากร และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นกระบวนการพัฒนาที่คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน นำไปสู่เวทีการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ และเรียนรู้ร่วมกัน เป็นเวทีเชื่อมประสานความเข้าใจระหว่างคนต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความชื่นชมซึ่งกันและกัน และร่วมแก้ไขปัญหอย่างต่อเนื่อง แนวคิดนี้มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นฐานเดียวกันกับทรัพยากรการผลิตของชุมชนที่มีและใช้อยู่ในวิถี

ประจำวัน โดยมีวัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวผลักดันในการเกิดการดำเนินการด้วยจิตวิญญาณที่มีความสัมพันธ์กันภายในชุมชนและองค์กรภายนอกที่เข้ามาเชื่อมโยงจากการท่องเที่ยว

4. แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

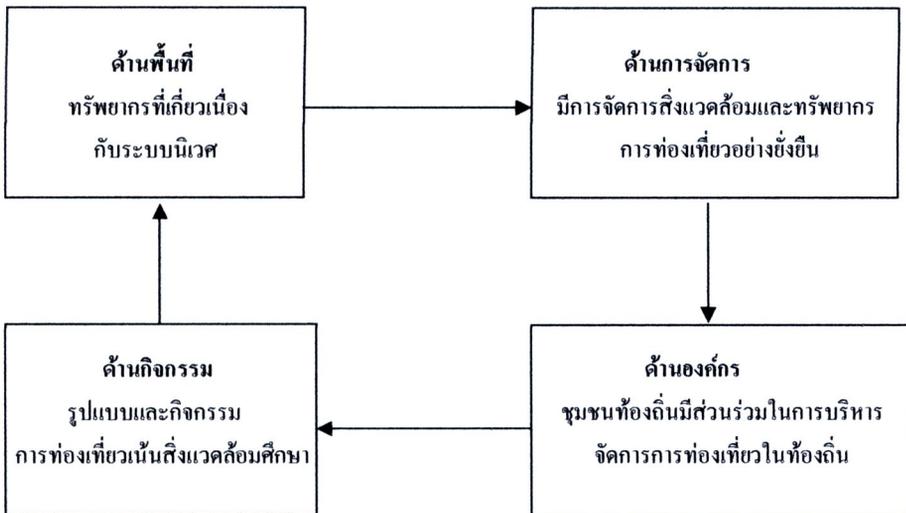
แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมหนึ่งซึ่งส่งผลกระทบในการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจบริการต่างๆ อย่างมากมาย และกระจายตัวอย่างกว้างขวาง ดังนั้น เมื่อจะต้องมีการพัฒนาการท่องเที่ยว จึงควรต้องดำเนินการตามแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมของชุมชน และวิถีชีวิตวัฒนธรรม ให้โอกาสชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการและให้ได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกัน ลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศท้องถิ่น ทั้งนี้มีนักวิชาการที่เกี่ยวข้องได้สังเกตเห็นคุณค่า และได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้อีกมาก จากแนวคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ขึ้น ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน” มีองค์ประกอบในการดำเนินการ 4 ด้าน ที่ต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน (สุนีย์, 2546) คือ

ด้านพื้นที่ : มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้นๆ

ด้านการจัดการ : เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ด้านกิจกรรมและกระบวนการ : มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มประสบการณ์ สร้างความพึงพอใจและความตระหนักถึงสิ่งที่ถูกต้องแก่บุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ด้านองค์กร : การมีส่วนร่วมขององค์กรส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ในการบริหารจัดการ

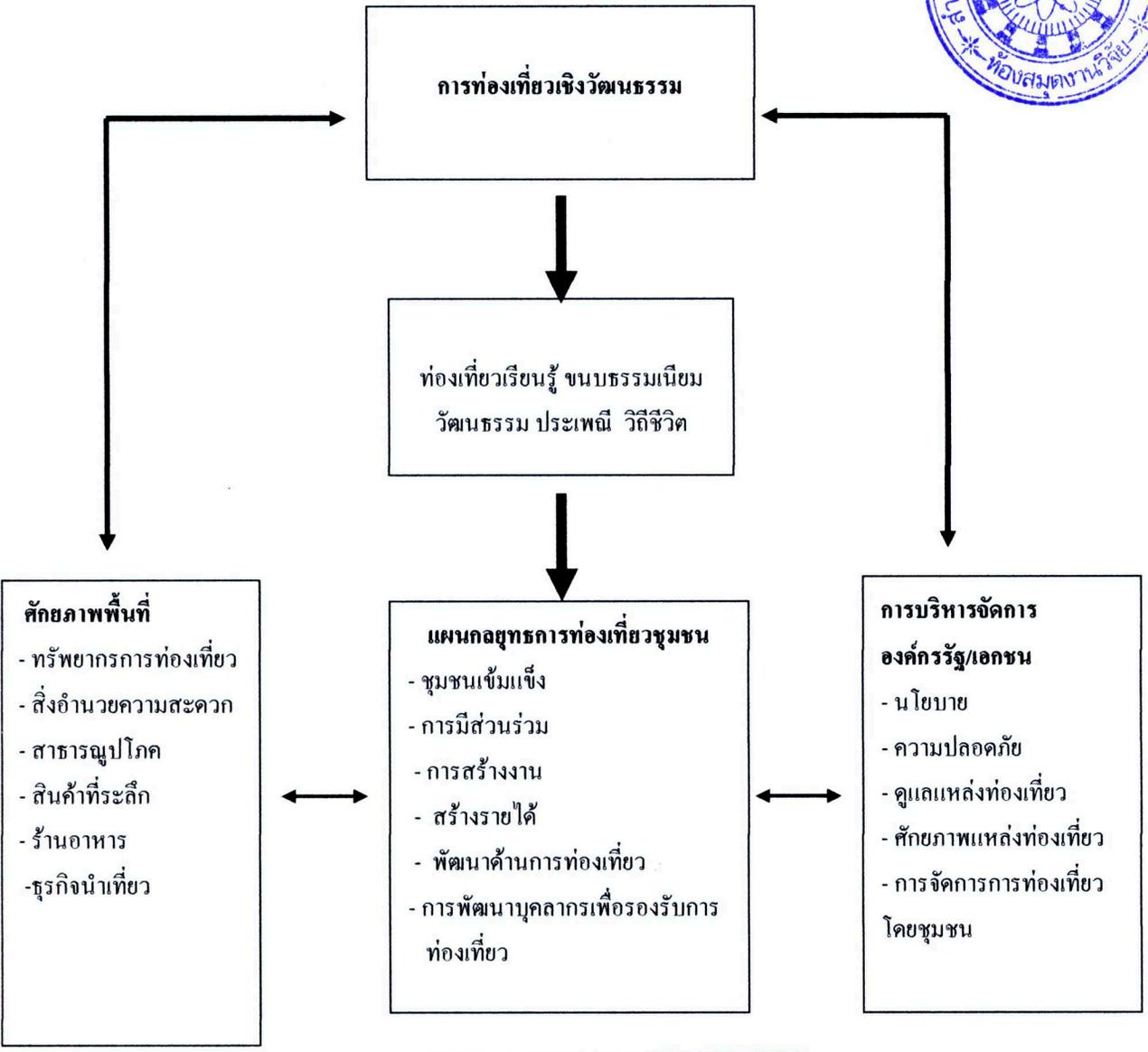
เนื่องจากแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ๆ ขึ้นมากมาย ที่มีให้ความสำคัญในการจัดการภายใต้จิตสำนึกที่มีความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น พร้อมๆ กับการเล็งเห็นคุณค่าความสำคัญของการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยว โดยให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน รูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ๆ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นต้น ทำให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มต่างๆ อย่างกว้างขวาง เช่น การเดินป่า การชมสวนผลไม้ สวนดอกไม้ การขี่จักรยาน การปีนเขา การดูนก การดูดาว การดำน้ำ การเที่ยวถ้ำ การศึกษาธรรมชาติ การชมวิถีชีวิตวัฒนธรรม การร่วมงานประเพณีของท้องถิ่น ธรรมสังฆจร และการพักอาศัยแบบ Home Stay เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การจัดการท่องเที่ยวในปัจจุบันที่มีการขยายตัวอย่างกว้างขวาง กระจายไปทุกท้องถิ่น ทั้งจากกระแสความต้องการในการสัมผัสชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่แปลก ต่างจากวิถีชีวิตประจำวัน และจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ให้ความสนใจในการจัดการการท่องเที่ยวกันอย่างกว้างขวาง แต่การจัดการที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว อาจส่งผลกระทบต่อด้านลบที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้ด้วยเช่นกัน จึงควรต้องจัดให้มีการศึกษาสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ดังเช่นสาระสำคัญบางส่วนที่เป็นผลสรุปของการประชุมสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (PATA) ครั้งที่ 50 เมื่อเดือนเมษายน 2544 (บุหตัน, 2544) ได้ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเป็นชุมชน ดังนี้

- ส่งเสริมให้ชุมชนมีการรวมตัว เพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว
- ส่งเสริมความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว
- สนับสนุนการจัดการบุคลากรด้านการท่องเที่ยว เพื่อให้การศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยว สามารถให้ข้อมูลและอธิบายให้

นักท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมและส่งเสริมการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบทางการท่องเที่ยวต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมด้วยแนวคิดและการส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อธรรมชาติและผลกระทบต่อที่จะเกิดขึ้นตามมา รวมถึงความเคารพในคุณค่าของวัฒนธรรม วิถีชีวิตของท้องถิ่นนี้เอง ทำให้เกิดแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน (Community Based Ecotourism – CBET)

กรอบแนวคิด

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
 ห้องสมุดงานวิจัย
 วันที่..... 30 ต.ค. 2555
 เลขทะเบียน..... 250135
 เลขเรียกหนังสือ.....

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

คารุณี บุญธรรม และคณะ (2546) ศึกษาเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมโดยชุมชนชาวม้ง บ้านน้ำคะ จังหวัดพะเยา ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนม้งบ้านน้ำคะ-สานก้วย มีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม โดยมีศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ถ้ำ น้ำตก สวนสมุนไพรของเลา ท้าว องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยว และมีกลุ่มคณะกรรมการที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีโครงสร้างของคณะกรรมการที่มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามแผนการดำเนินงานเตรียมความพร้อมของชุมชน แผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แผนพัฒนาผลิตภัณฑ์ และแผนการประชาสัมพันธ์ และที่สำคัญได้รูปแบบการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สร้างโอกาสให้กลุ่มคนในสังคมทุกกลุ่มตั้งแต่ผู้อาวุโส กลุ่มพ่อบ้าน แม่บ้าน กลุ่มเยาวชนและเด็ก ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนต่อไป

พระครูวิมลกิตติสุนทร และคณะ (2546) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวบริเวณวัดพระธาตุช่อแฮ โดยความร่วมมือของชุมชนเทศบาลตำบลช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ผลการศึกษาพบว่า ลดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย ระหว่างผู้ใหญ่วัยรุ่น เรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกัน การแสดงความคิดเห็นที่ยืดหยุ่นเข้าหาซึ่งกันและกัน ชุมชนเกิดการแสวงหาแนวทางและกระบวนการเรียนรู้ในการวางแผนและบริหารจัดการกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อีกทั้งเกิดการเรียนรู้ระบบประชาธิปไตยในภาคปฏิบัติ เกิดการยอมรับ เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ส่งผลให้ประเทศชาติได้ประชาชนที่มีความรู้ด้านประชาธิปไตยทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ สร้างความเข้มแข็งกับระบบการเมืองในอนาคต ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ และคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ซึ่งก่อให้เกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวในจังหวัดแพร่ต่อไป

ภัทรอนงค์ ณ เชียงใหม่ (2545) ศึกษาเรื่องแนวกลยุทธ์การตลาดการท่องเที่ยวของศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาเยี่ยมชมศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นถึงวัยกลางคน เดินทางมาเพื่อชมการแสดงของช้างเป็นวัตถุประสงค์หลัก และเห็นว่าความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่สำคัญในการตัดสินใจเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยว ด้านนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ส่วนใหญ่เดินทางมาจากทวีปยุโรป และเอเชีย โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการเดินทางมาเพื่อชมการแสดงของช้างบนลานแสดง เพื่อศึกษาและเรียนรู้วิถีชีวิตของช้างและความรู้ช้าง เพื่อนั่งช้างชมธรรมชาติ และเพื่อสัมผัสกับช้างและธรรมชาติอย่างใกล้ชิด

รามศรี พรหมชาติ (2545) ได้ทำการวิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีศึกษาบ้านโป่ง ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ประชาชนบ้านโป่งที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ด้านการบริการการท่องเที่ยว และด้านการตลาดการท่องเที่ยวในระดับน้อยในทุกขั้นตอน การศึกษาความแตกต่างระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการ

ท้องถิ่นเชิงเกษตร พบว่า ประชาชนที่มีอายุและระยะเวลาที่อาศัยอยู่ที่แตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ปัจจัยส่วนบุคคลด้านอาชีพ ระดับการศึกษา และความแตกต่างในภูมิถิ่นนา มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สิริวัฒนา ใจมา และคณะ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่มกลางหลวง คอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก่อนการพัฒนาทั้งในรูปของผู้ประกอบการที่ได้รับผลประโยชน์ และผู้ถูกท่องเที่ยวที่เป็นผู้เสียประโยชน์ ซึ่งสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ผ่านมามีได้เกิดปัญหาจากการจัดการ เนื่องจากการขาดความรู้และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ถูกต้อง ตลอดจนการขาดทักษะในการจัดการและการมีทัศนคติในเชิงลบต่อการท่องเที่ยวที่ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการ ส่วนผลของการดำเนินโครงการสามารถสรุปการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนได้ว่า ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดแก่ระบบนิเวศและความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ทั้งการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพ ซึ่งควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ร่วมมือกันจัดการในทุกขั้นตอน โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

สุนันทา จันทวารา (2545) ได้ทำการศึกษาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหาคูเคื่อ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา ซึ่งประกอบด้วยการกระจายความถี่ การกระจายร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปได้ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหาคูเคื่ออยู่ในระดับน้อย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว คือปัจจัยภายใน ได้แก่ ทัศนคติต่อการท่องเที่ยว ประโยชน์ที่ได้รับ ความตระหนักถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว และปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยว แรงจูงใจทางเศรษฐกิจ การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน หรือผู้นำหมู่บ้าน ส่วนแนวทางที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว ได้แก่ การให้ภาครัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการปฏิบัติงาน การมีผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างรัฐ เจ้าของสถานที่และผู้ดำเนินการ ควรมีการชักชวนและประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น รวมทั้งการจัดตั้งคณะกรรมการทำงานให้ชัดเจน

จากการทบทวนงานวรรณกรรมต่างๆ ทำให้ได้แนวทางในการศึกษาศึกษภาพเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยววัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทย บ้านโพน ตำบลโนนตาล อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ด้วยการศึกษารับวัฒนธรรมประเพณีวิถีการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญาของชุมชน ในบริบทแวดล้อมตามธรรมชาติพร้อมกับการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน และมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ศักยภาพ และการจัดการท่องเที่ยวชุมชนตามบริบทของพื้นที่เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน